

Vefeyat Obituary

Büyük Bir Edebiyat Tarihçisi ve Kültür Adamının Ardından: M. Orhan Okay (1931-2017)

Edebiyat dünyamızda seçkin bir edebiyat tarihçisi, büyük bir hoca ve çok yönlü bir kültür adamı olarak tanınan Prof. Dr. M. Orhan Okay, 13 Ocak 2017 Cuma günü sabaha karşı İstanbul'da hayata veda etti ve ertesi gün öğle namazını müteakip Fatih Camii'nde kılınan cenaze namazının ardından Topkapı Çamlık Kabristanı'nda babasının kabrine defnedildi. Yayımlanmış otuz civarında eseri, yüzlerce makalesi ve ansiklopedi maddesi bulunan M. Orhan Okay, zarafetiyle, çelebiliğiyle dostlarının ve talebelerinin gönlünde taht kurmuş bir İstanbul beyefendisi, bu toprağın değerlerine sımsıkı bağlı, fakat geniş ufuklu bir münevver, nesli tükenmeye yüz tutmuş bir ideal ve ahlâk adamıydı.

1931 yılında, üç kuşaktan beri İstanbul'da yaşayan bir ailenin çocuğu olarak, Salmatomruk'ta, üç katlı bir evde dünyaya gelen Orhan Okay'ın çocukluğu, Edirnekapısı civarında, Arnavut'u, Rum'u, Yahudi'si, Ermeni'si, Giritli'si ile imparatorluğun çok uluslu yapısını yansıtan çok renkli bir semtte geçti. Babası polis olduğu için çocukluğunun iki yılını da Ankara'nın eski semtlerinden Samanpazarı'nda yaşayan Orhan Okay'ın şahsiyeti, tarihî ve tabii dokusu, nüfus yapısı ve terbiyesiyle hâlâ Osmanlı karakteri gösteren 1930'ların İstanbul'unda şekillenmişti. Kitabı, kitapçı dükkânlarını ve Sah-haflar Çarşısı'nı ortaokul yıllarında keşfetti. Vefa Lisesi'nde geçen üç yılı ise kitap dostluğunun kitap kurtluğuna dönüştüğü ve hayatına yön verecek iki

önemli insanı, Nurettin Topçu ve Nakşî halifesi Abdülaziz Bekkine Efendi'yi tanıdığı yıllardır.

Orhan Okay, önceleri Kapalıçarşı'daki küçük bir mescitte cuma günleri karşılaştığı ve daha sonra tanıştırıldığı Nurettin Topçu'nun bu tanışıklıktan birkaç ay sonra çıkarmaya başladığı *Hareket* dergisinde hasbî olarak tashih işlerine bakmış, lise son sınıfta ise öğrencisi olmuştu. Vefa Lisesi yıllarında tanıdığı bir başka önemli insan da Tâhirülmevlevî idi. Meraklı bir çocuk olarak onun Fatih Camii'nde verdiği *Mesnevî* derslerine devam eden Orhan Okay, artık resmî kültüre rağmen kendine kanallar açarak inanılmaz bir yaşama savaşı veren eski kültürün kuşatıcı iklimindeydi ve kafa yapısı, mevcut eğitim sisteminin standartları dışında, çok farklı bir biçimde teşekkül ediyordu.

Lise yıllarını çok partili sistemin emekleme döneminde yaşayan Orhan Okay'ın üniversite hayatı, Demokrat Parti'nin iktidara geldiği 1950 yılında başladı. O yıllarda lise bitirme ve olgunluk derecelerine göre istenilen fakültelere kolayca girilebildiği halde, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nin Türkiye'de her zaman az tercih edilen Felsefe Bölümü'ne kaydını yaptırdı. Bir yıl sonra, hocalarının tavsiyesiyle, mezun olduğunda öğretmen olarak görev alabilmek için Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'ne ve Yüksek Öğretmen Okulu'na geçen Orhan Okay'ın en büyük şansı, Ahmet Hamdi Tanpınar, Ali Nihat Tarlan, Reşit Rahmeti Arat, Ahmet Ateş ve Mehmet Kaplan gibi büyük hocaların talebesi olmaktı. Yine de fakülte'deki eğitimle yetinmeyecek, "Celâl Hoca" diye meşhur olan Celâlettin Ökten'den Arapça dersleri aldığı gibi, Sahhaf Raif Yelkenci'nin bir kartvizitiyle gittiği Hattat Halim Özyazıcı'dan da uzun bir süre hüsnühat meşkededecekti. "İfadenin Masuniyeti" başlıklı ilk yazısı ise *Türk Sanatı* dergisinin Nisan 1953 tarihli 7. sayısında çıktı.

Orhan Okay, Yüksek Öğretmen Okulu ile Edebiyat Fakültesi'nin Türk Dili ve Edebiyatı bölümlerinden 1955 Şubatında mezun olduktan sonra, İslâm Tedkikleri Enstitüsü'nde açılan asistanlık imtihanını kazandığı halde, mecburi hizmetle yükümlü olduğu için kendini edebiyat öğretmeni olarak Artvin'de buldu; çünkü bakanlıktan muvafakat alamamıştı. İstanbul'dan çıkış o çıkış... 1940'ların, 50'lerin Anadolu'suna, özellikle Doğu Anadolu'ya gitmek, bir bakıma dünya ile irtibatı koparmak mânasına geliyordu. Ancak Reşat Nuri Güntekin'in Çalığışu ve *Anadolu Notları* ile Grigori Petrof'un *Ak Zambaklar Ülkesinde* ve *Mefkûreci Muallim*'inin okunduğu yıllardı. Anadolu'da hizmet vererek "milletin mâkûs tâliini yenmek" isteyen genç ve idealist öğretmenler, bugünkülerin aksine, tayinleri doğu şehirlerine çıktığı zaman seviniyorlardı.

Milliyetçiliğini “Anadolu” fikri etrafında tarif eden Nurettin Topçu’nun talebesi olduğu için çok daha farklı duygularla âdeta koşa koşa Artvin’e giden Orhan Okay, orada bütün imkânsızlıklara rağmen, “Ne desem, ben orada Senfoni Pastoral’i mi, yoksa *Pan’ı* mı yaşadım?” diye tarif ettiği ve hiç unutmadığı bir yıl geçirdi. Sonra Merzifon’da yedek subaylık, ardından Diyarbakır’a tayin...

Orhan Okay, Diyarbakır’da, en fazla bunaldığı günlerden birinde, hocası Prof. Dr. Mehmet Kaplan’dan bir mektup aldı. Erzurum’da Atatürk Üniversitesi adıyla yeni bir üniversite kurulmuştu. Edebiyat Fakültesi’ne dekan olan Mehmet Kaplan, mektubunda, eski öğrencisinden açılan asistanlık imtihanı için müracaat etmesini istiyordu. Orhan Okay’ın otuz beş yıl sürecek Erzurum macerası böyle başladı. 31 Ağustos 1959 tarihinde bir aylık evli olarak Erzurum’a gidip yerleşen çiçeği burnunda asistan, aslında, hocası Ahmet Hamdi Tanpınar’ın *Beş Şehir*’inden tanıdığı bu şehre pek yabancı sayılmazdı, çünkü anneannesi Erzurumluyd.

Mehmet Kaplan’ın keşfedip diğer hocaları da alıştırdığı Erzincankapı’daki Âşıklar Kahvesi, Orhan Okay’ın ilk defa asistanlık imtihanı için Erzurum’da bulunduğu günlerde götürüldüğü ve sonraki yıllarda bir bakıma Erzurumluluk tâlim ettiği otantik mekânlardan biriydi. Kör kandil gibi yanan ışığı, peykeleri, hasır iskemleleriyle asırlardır hiç değişmemişe benzeyen kahveye hocalar bir bir damladıkça hikâyesini kesip irticâlen hoş geldin manzumeleri okuyan Meddah Behçet Efendi, Orhan Okay’ın yakından tanıdığı ilk hâlis Erzurumluyd.

Erzurum’da seçkin bir hoca ve bir kültür adamı hüviyetiyle tam otuz beş yıl bir cazibe merkezi olarak yaşayan ve yüzlerce talebe yetiştiren Orhan Okay, 1950’lerden itibaren önce büyük merkezlerde başlayan ve bir süre sonra küçük merkezlere de sıçrayan değişmeyi, Erzurum’da, dikkatle -ve acı duyarak- izlemiş, Erzurumlular Erzurum’u terkederken, o, İstanbullu kalarak Erzurum’da yaşamakta ısrar etmişti. Çünkü Erzurum’u ve Erzurumlular’ı, “Güven duyduklarına açıldıkları zaman duru ve berrak kalplerini âdeta gözlerinizle görebildiğiniz” bu güzel insanları hep sevdi. Atatürk Üniversitesi’nde 1963 yılında doktor, 1975 yılında doçent, 1988 yılında profesör oldu.

Otuz beş yıllık Erzurum macerası 1994 yılında sona eren Orhan Okay, bir süre Sakarya Üniversitesi’nde görev yapmakla beraber artık sevdiği İstanbul’da yerleşmişti. Emekli olduktan sonra bir özel üniversitede dersler vermiş, fakat asıl önemli çalışmalarını Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi’nde (İSAM) yapmıştır. Bu merkez tarafından yayımlanan *İslâm Ansiklopedisi*’nde ciddi bir emeği ve onlarca maddesi vardır. İstanbul 29 Mayıs

Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nün de kurucu hocalarından olan Orhan Okay, vefatına kadar bu bölümdeki görevini sürdürdü.

Şahsiyeti Nurettin Topçu, Abdülaziz Bekkine, Tâhirülmevlevî, Hattat Halim Özyazıcı, Celâlettin Ökten gibi ruh adamlarının mânevî ikliminde teşekkül eden Orhan Okay'ın 1950'lerin Erzurum'u gibi kelimenin tam mânasıyla "şark" hüviyetindeki bir şehirde, kendisine doktora konusu olarak, hayatına intihar etmek suretiyle son veren "ilk Türk pozitivist ve natüralisti"ni yani Beşir Fuad'ı seçmiş olması dikkat çekicidir. Hoca, dünya görüşü bakımından hiçbir yakınlık hissetmediği bu şaşırtıcı adamı sevgiyle ve büyük bir sabırla araştırarak âdeta bir kuyunun dibinden çekip gün ışığına çıkarmıştır: *Beşir Fuad: İlk Türk Pozitivist ve Natüralisti* (1969). Şunu hemen belirtmek gerekir ki Orhan Okay'ın biyografilerinde hiçbir zaman put yontmak veya günah keçisi yaratmak gibi bir gayreti olmamış, biyografisini yazdığı şahsiyetleri sevsin veya sevmesin, görüşlerini benimsesin veya benimsemesin, belli bir mesafeyi sonuna kadar korumuştur. *Batı Medeniyeti Karşısında Ahmed Midhat Efendi* (1975) isimli eseri de sahasında henüz aşılabilmiş değildir. Bu eseri yazabilmek için Ahmed Midhat Efendi'nin muazzam külliyyatına yıllarca gömülmenin ne kadar büyük bir sabır ve çalışma azmi gerektirdiğini, böyle bir işe kalkışmayanlar anlayamazlar.

Edebiyat tarihi alanında çok sayıda esere ve makaleye imza atan Orhan Okay'ın son eserlerinden biri olan *Bir Hülya Adamının Romanı*, yani Ahmet Hamdi Tanpınar biyografisi, 1990'larda *Dergâh* dergisinde parça parça yayımlanırken edebiyat kamuoyu tarafından dikkat ve merakla takip edilirdi. Hoca, bazı bilgi ve belgelere ulaşamadığı için -akademik titizliğinin bir neticesi olarak- yarım bıraktığı bu biyografiyi yıllar sonra tamamlayabilmiştir. Çok zengin ve ufuk açıcı bir eser olan *Bir Hülya Adamının Romanı* (2010), biyografi edebiyatımızın aşılmaz örneklerinden biridir. Mehmed Âkif, Yahya Kemal, Ahmet Hâşim, Necip Fâzıl, daha birçok edebiyat adamı hakkında yazdığı kitap, makale ve ansiklopedi maddeleri de her zaman müracaat ettiğimiz önemli metinlerdir.

Yüksek bir edebî zevke sahip olan Orhan Okay'ın yukarıda sözünü ettiğim kitaplarının yanı sıra, portre yazılarından oluşan *Silik Fotoğraflar* (2001) ve İstanbul'u anlattığı *Bir Başka İstanbul* (2002) isimli eserleri okunursa, onun sadece bir edebiyat tarihçisi değil, aynı zamanda edebiyat tarihlerinde yer alması gereken bir edip olduğu görülecektir. Zengin kültürü ve dikkati, onun yazdıklarını farklı kılar. İlgi alanı çok genişti; felsefe ve estetikle ilgilenmişti. Edebiyat tarihi niteliğini taşıyan eserlerinde bu farklılığı hemen hissedilir. Çünkü Ahmet Hamdi Tanpınar'la başlayıp Mehmet Kaplan ve öğrencileriyle devam eden bir anlayışın yetkin temsilcilerinden biriydi. Bu anlayışı

benimseyenler, edebiyat tarihinin tarih, sosyoloji, sosyal psikoloji, felsefe, estetik gibi disiplinlere çok fazla ihtiyaç duyan bir çalışma alanı olduğunun farkındaydılar. İyiyi kötüden, güzeli çirkinden ayırt edebilmek için teknik bilgidenden daha fazlasına, edebî zevke de ihtiyaç vardır. Orhan Okay, bazı edebiyat tarihçilerinin âdeta matematik kitabı yazar gibi eserlerinde hemen hiçbir değer yargısına yer vermediklerini, Ahmet Hamdi Tanpınar'ın *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*'nin bu bakımdan bizim edebiyat tarihçiliğimizde yeni bir deneme olduğunu, döneme, kişilere, kişilerin davranışlarına, eserlere yorumlarıyla, değer yargılarıyla, hatta yer yer ironik diliyle yaklaştığını düşünüyor, bunun kendisini tedirgin etmediğini söylüyordu. Ama elbette hiçbir edebiyat tarihçisi edebî eserlere Nurullah Ataç gibi yaklaşmamalıydı.

Aynı zamanda zengin bir mûsiki kültürüne sahip olan, hem klasik Türk mûsikisini, hem de Batı mûsikisini bilerek ve severek dinleyen Orhan Okay'ın meziyetlerinden biri de inanılmaz okuma azmiydi. Kitabı, kitapçı dükkânlarını ve Sahhaflar Çarşısı'nı ortaokul yıllarında keşfetmiş, lise yıllarında ise tam bir bibliyofil olmuştu. İlgisini çeken kitapları sonuna kadar okumadan bırakmaz, dergileri bile satır satır okurdu. Kendisine imzalayıp takdim edilen kitapları büyük bir dikkatle okuyup tespit ettiği hataları ve eksiklikleri küçük kâğıtlara not ederek yazarlarına ulaştırdığına çok şahit olmuşuzdur.

Orhan Okay'ın imzasını taşıyan son iki kitap, Artvin'de başlayan ve yıllarca görev yaptığı Erzurum'da noktalanın Anadolu hayatıyla ilgili izlenimlerini edebî bir üslûpla anlattığı *Anadolu'dan Hatıralarla Nurettin Topçu'nun Mektupları* ve 1963-1965 yılları arasında yaşadığı Paris'le ilgili izlenimlerinden oluşan *Bir Başka Paris*'tir. 2016 yılının başlarında birbiri ardınca yayımlanan bu kitaplar, Orhan Okay'ın hayatının son demlerinde hem bir muhasebe hem de geçmişe dönerek yaşadıklarını, bildiklerini ve tecrübelerini gelecek kuşaklara aktarma ihtiyacını hissettiğini göstermektedir.

Aziz hocamıza Cenâb-ı Hak'tan rahmet niyaz ediyorum. Mekânı cennet olsun.

Beşir Ayvazoğlu

İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi

Yazarlar için not

- *İslâm Araştırmaları Dergisi - Turkish Journal of Islamic Studies*, yılda iki kez yayımlanan hakemli akademik bir dergidir. Dergide başta klasik İslâmî ilimler olmak üzere, siyaset, tarih, ekonomi, felsefe, sosyoloji, antropoloji, dinler tarihi, edebiyat ve kültür alanlarında yapılmış, İslâm düşünce ve kültürüne orijinal katkı sağlayacak nitelikteki özgün makale telifi, derleme makale ve kitap tanıtımlarının yanı sıra sempozyum, seminer ve konferans değerlendirmeleri yayımlanır.
- Makalelerde daha önce başka bir yerde yayımlanmamış veya başka bir yere söz verilmemiş olma şartı aranır.
- Dergide hangi yazıların yayımlanacağına hakem usulüne göre Dergi Yayın Kurulu karar verir.
- Tercih edilen dil Türkçe olmakla birlikte Arapça, İngilizce, Almanca, Fransızca ve Farsça makalelere de yer verilir.
- Makaleler mümkünse 10.000, kitap ve diğer tanıtımlar 1.500 kelimeyi geçmemelidir. Ayrıca makalelere 150–200 kelime arasında Türkçe öz ile makale başlığı ve yazarla ilgili bilgileri içeren bir kapak sayfası eklenmelidir.
- Makaleler Microsoft Word programında (Word 97 veya daha ileri bir versiyonu), en az 2.5 cm kenar boşlukları bırakılarak, metin kısmının tamamı Times News Roman yazı tipinde, 12 punto ve 1.5 satır aralıklı, dipnotlar 10 punto ve tek aralıklı olarak yazılmalıdır.
- Makale teslim edilmeden önce gerekli dipnotlar, bibliyografya, tablolar vb. tamamlanmış olmalıdır. Türkçe makalelerde uyulması gereken referans kuralları için bk. www.isam.org.tr (Yayınlar / Süreli Yayınlar / İslâm Araştırmaları Dergisi).
- Başvurular, ekli Word dosyası halinde **dergi@isam.org.tr** e-posta adresine gönderilmek veya CD'siyle birlikte bir nüsha halinde, "İslâm Araştırmaları Dergisi Yayın Kurulu Başkanlığı, TDV İSAM, İcadiye Bağlarbaşı Cad. 40, Bağlarbaşı 34662 Üsküdar-İstanbul" adresine postalanmak suretiyle yapılır.
- Dergiye gönderilen yazılar iade edilmez. Yazısı yayımlanan makale sahiplerine derginin yayımından sonra dergi ve ayrı basım gönderilir.
- Bu dergi ULAKBİM Ulusal Veri Tabanları ve Index Islamicus tarafından taranmaktadır.

Information for Contributors

- *İslâm Araştırmaları Dergisi - Turkish Journal of Islamic Studies* is a biannual academic journal of the Centre for Islamic Studies (İSAM), which publishes articles of a high standard and original scholarship in Islamic studies as well as in the areas of history, political science, economics, philosophy, sociology, anthropology, comparative religion and literature. It also welcomes review articles and reviews for books, symposiums and conferences. Normally articles should make a scholarly contribution to the understanding of Islam or of general interest to the Muslim community.
- Articles submitted for publication may not have been previously published nor be pending publication elsewhere.
- All articles published in the journal are double-blind peer reviewed, but the Editorial Board reserves the right to decide what articles will be published.
- Articles written in Turkish as well as in Arabic, English, German, French and Persian are welcome.
- Normally, the entire manuscript of an article –including tables– should not exceed 10,000 words. The maximum size for reviews is 1,500 words. A brief English abstract of 200 words or less and a cover letter with the title of the article and the contact information of the author should also accompany all article submissions.
- Articles should be typed in Times News Roman 12-point font with 1.5 spacing and ample margins on all sides, and footnotes in 10-point font with single spacing.
- Articles written in English/French/German should follow the Footnotes Referencing Style given at english.isam.org.tr (Publications/Turkish Journal of Islamic Studies).
- Submissions may be sent as a .doc attachment to **dergi@isam.org.tr** or may be posted, with an electronic copy (in Microsoft Word format) as well as a hard copy of the manuscript, to the Editor, Turkish Journal of Islamic Studies, TDV İSAM, İcadiye Bağlarbaşı Cad. 40, Bağlarbaşı 34662 Üsküdar-İstanbul, Turkey.
- Manuscripts submitted for publication may not be returned. Contributors are sent a copy of the current issue and free offprints after the publication of the article.
- Articles in this journal are indexed or abstracted in ULAKBİM National Databases and Index Islamicus.